

תפילה במשנת הרמב"ן

א. שמות | פרק ג

(יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים הַנְּה אֲנִי בְּאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מַה אֲמַר אֲלֵהֶם: (יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֲהִיָּה אֲשֶׁר אֲהִיָּה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲהִיָּה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם:

רמב"ן

(יג) ואמר לי מה שמו - הפסוק הזה אומר לך פרשני, כי לא יתכן שיאמר משה ואמר לי מה שמו להיות להם אות שיאמינו בו, כי שאלת שמו ואמירתו להם אינה אות למי שלא יאמין בו מתחילה. שאם ידעו ישראל אותו השם גם משה כהם ידע אותו, והנה ידיעתו כידיעתם ואיננה אות ומופת כלל, ואם לא שמעו בו מה הראיה שיאמינו בדבריו כלל. והנה אחרי הודיעו את השם הגדול אמר והן לא יאמינו לי (להלן ד א), ואז נתן לו אותות:

ואמר ר"א כי שאל משה מה שם יאמר לישראל משמותי, כי באל שדי לא יעשה אותות רק בשם הגדול. ואין דבריו נכונים בעיני כי עדיין לא נאמר למשה שיעשה ביציאת מצרים אותות ומופתים גדולים ונפלאים, אבל שיצילם מיד מצרים ויעלם לארץ, ובשם אל שדי יוכל לבא בלב פרעה להצילם וגם לנצח העמים, וכבר הוציא שרה מביתו בנגעים גדולים שהביא עליו, ונצח אברהם לבדו המלכים הגדולים, וכל זה בעזרת אל שדי השם הנודע לאבות, וככה יעשה בבנים. ועוד כי יעקב אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם (בראשית מח כא), ויוסף אמר פקוד פקוד אלהים אתכם (שם נ כה), והנה הפקידה באלהים:

ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה, ודרך שאלה בקש שיודיעהו מי השולח אותו, כלומר באי זו מדה הוא שלוח אליהם, כענין שאמר ישעיה ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו (ישעיה מח טז). והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות, או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה. וזה בעבור שאמר לו אנכי אלהי אביך אלהי אברהם (לעיל פסוק ו), ולא פירש שם משמותיו הקדושים כלל, ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ומתן תורה, והוא היודע כי התורה לא תנתן בשם אל שדי הנזכר באבות רק השם הגדול שבו היה העולם, ועל כן שאל מה אומר אליהם:

ורבותינו נתעוררו לזה, אמרו ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל, אמר ר' שמעון בשם ר' סימון אמר משה עתיד אני לעשות סרסור בינך וביניהם, כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך. אלהי אבותיכם שלחני אליכם, אותה שעה נתברר משה על עסקיו, שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם, באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקדוש ברוך הוא את השם הגדול. וזה ענין השאלה:

והנה ענהו האלהים אהיה אשר אהיה, אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בצרות אחרות, אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה, אמר לו יפה אמרת, כה תאמר לבני ישראל וגו'. לשון רש"י מדברי רבותינו (ברכות ט ב). והכונה להם בזה, כי משה אמר לפניו יתברך, ואמרו לי מה שמו, שיגיד להם השם שיריה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה, והקב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי, אין להם צורך לראיה אחרת כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם, והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל קרובים אלינו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים בארץ. וזה פירוש נכון באגדה זו:

ועוד אמר כיצא בזה במדרש אגדה (מנורת המאור הראשון פרק הצדקה) ומהו אהיה אשר אהיה, כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (דברים כח יב), ואם אינן פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצור במים ויבשו וגו' (איוב יב טו). ועוד דרשו רבי יצחק אמר, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא לעתיד לבא, לכך כתוב כאן אהיה שלש פעמים (שמו"ר ג ו). וביאור דעת רבי יצחק, כי בעבור שהזמן העובר והעתיד כלו בבורא בהווה כי אין חליפות וצבא עמו, ולא עברו מימיו כלום, לפיכך יקרא בו כל הזמנים בשם אחד מורה חיוב המציאות:

ואונקלוס תרגם שני השמות אהא עם מאן דאהא, ולא תרגם כלל השם שאמר לו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. והנראה מדעתו, כי אצלו ה' הנכבד שהודיעו הוא בן ארבע אותיות האלה שצוהו כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. אבל הודיעו תחילה ענינו, כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם משמו, כענין שחזר ואמר הודיעני נא את דרכך ואדעך (להלן לג יג). וכאשר השיב לו שם וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שם יט), לאמר כי בשם הנכבד הזה אשר יקרא לפניך יחונן וירחם, ולא יוכל אדם לבא עד עומק דרכיו, כן אמר בכאן אהא עם מאן דאהא, בשמי שתאמר להם שהוא אהיה, כי בו אני עם האדם לחונן ולרחם:

והגאון רב סעדיה כתב כי ביאורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון. קרובים דבריו לדברי רבי יצחק, והרב אמר במורה הנבוכים (א סג) הנמצא אשר הוא נמצא, כלומר ראוי המציאות. יבאר להם כי יש נמצא ראוי להמצא שלא היה נעדר ולא יהיה נעדר:

והנה לדעת אלה החכמים צריך שנפרש כי הקדוש ברוך הוא אמר למשה שיאמר להם זה השם וילמדם אותו, כלומר שיפרוט להם ראיות שכליות אשר בהם יתקיים אצל חכמיהם זה השם, כלומר המציאות או הקיום אשר לא עבר ולא יעבור, כי זכירת השם בלבד, יאמר מה שיאמר, איננו ראייה לבטל מהם דעת הקדמות או האפיקורסות המחושב בביטול המציאות לגמרי. ואין זה משמעותו של מקרא, אבל כי הזכרת השם להם הוא הראיה והוא האות והמופת על דברם שישאלוהו:

ועל דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר הרב וחלילה, אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו לך, הודיעו שהוא שלוח אליהם במדת הדין אשר במדת הרחמים, ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, שיזכיר להם השם האחד לבדו להורות על האחדות, ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני (פסוק טו), כי השם הזה הוא מדת רחמים, וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו, ויחדש אותות ומופתים בעולם. והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם, הוא השם הגדול הזה והם שוים בלשונם ובאותיות, כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקודמות בזה, כי בראשון יורו על חכמת שלמה, כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה (מ"א ה כו), ובזה יורו על חכמת אלהים. ואות האל"ף בראשון תורה על הקדמות והיחיד, והיו"ד בשני על עשר ספירות בלי מה. ונלקחו שתי האותיות האלה האל"ף והיו"ד משני השמות הקדושים ונכתבו תחילה וסוף בשם הנכתב ונקרא באל"ף דל"ת, להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף, ומדת הדין באמצע, כי שמי בקרבו (להלן כג כא). ומכאן תבין למה קמצוהו, ונשתמש לשון הקדש בשם ההוא בכל שם אדנות, כי ממנו כל הממשלה והשלטון. והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו:

ב. רמב"ן | שמות ד, ג

ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה - לא הבינותי למה עשה האותות למשה, כי מאמין היה משה שהקב"ה מדבר עמו. והראוי שיאמר המטה אשר בידך תשלך ארצה לפנייהם והיה לנחש, וכן באות השני, כאשר אמר בשלישי ולקחת ממימי היאור (פסוק ט). ולכן נאמנו דברי רבותינו (שמו"ר ג טז) שהיה

לו הראשון רמז שספר עליהן לשון הרע, והשני להענישו בו. וזה טעם וינס משה מפניו, כי פחד שמא יענש וינשכו הנחש. וכל אדם מתרחק מן המזיק לו אף על פי שידע שאם יהיה כן בחפץ השם אין מציל מידו. ואולי אף על פי שהודיעו (לעיל פסוקים יד טו) השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר, רצה להראותו כי בו יעשו אותות ומופתים בשנוי התולדות, למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשו בעולם דברים מחודשים. ודי למשה בשני האותות, ולא היו שם מים, על כן צוהו שיעשה האות השלישי לעיני העם:

ג. רמב"ם | תפילה ונשיאת כפים, פרק ד

[הלכה א] חמשה דברים מעכבין את התפלה אף על פי שהגיע זמנה, טהרת ידיים, וכיסוי הערוה, וטהרת מקום תפלה, ודברים החופים אותו, וכוונת הלב.

ד. ברכות כח ע"ב

תנו רבנן: כשחלה רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו. אמרו לו: רבינו, למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא. אמר להם: הזהרו בכבוד חבריכם, ומנעו בניכם מן ההגיון, והושיבו בן ברכי תלמידי חכמים, וכשאתם מתפללים - דעו לפני מי אתם עומדים, ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא. וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקרו. כיון שראה אותם התחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו: נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי - אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני - אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון - אף על פי כן הייתי בוכה; ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, שאם כועס עלי - כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - איסורו איסור עולם, ואם ממיתני - מיתתו מיתת עולם, ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון; ולא עוד, אלא שיש לפני שני דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גיהנם, ואיני יודע באיזו מוליכים אותי - ולא אבכה? אמרו לו: רבינו, ברכנו! אמר להם: יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו: עד כאן? - אמר להם: ולואי! תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר: שלא יראני אדם. בשעת פטירתו, אמר להם: פנו כלים מפני הטומאה, והכיניו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא.

ה. שו"ע או"ח | סימן קב

[סעיף ד] ^(טו) אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות, ודווקא לפניהם, אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד.

משנה ברורה

(טו) אסור לעבור - מפני שמבטל כונתו עי"ז ולכן אסור אפילו עוסק אז בק"ש וח"א כתב הטעם מפני שמפסיק בין המתפלל להשכינה:

ו. שו"ע או"ח | סימן קג

[סעיף ב] בקש לצאת ממנו רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו, הולך אחוריו ארבע אמות ומוציא הרוח וממתין עד שיכלה הריח, ואומר: רבון העולמים, יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו, חרפה וכלימה בחיינו רמה ותולעה במותנו, וחוזר למקומו וחוזר למקום שפסק. הגה: וע"ל סי' פ"ה. י"א דכל זה מיירי כשמתפלל בביתו, אבל כשמתפלל בצבור דהוי ליה ביוש גדול, אין צריך להרחיק כלל לאחוריו וגם לא יאמר הרבון, רק ממתין עד שיכלה ממנו הריח, וכן נוהגין. (תרומת הדשן סימן ט"ז).

ז. בית יוסף | אורח חיים סימן קג

ומ"ש רבינו כשיכלה הריח חוזר למקומו. כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל שהטעם הוא מפני שצריך שיחזור למקום שהתחיל להתפלל שהרי צריך שיהיה לו מקום מיוחד לתפילה ע"כ. ואני אומר דאפילו לדברי מי שסובר שלא אמרו אלא שצריך להיות לו בית הכנסת מיוחד אבל לא בעי מקום מיוחד להתפלל בו וכמו שכתבתי בסימן צ' (פג. ד"ה ומ"ש ואין) שאני הכא שהתחיל כבר להתפלל וכבר קבעה השכינה מקום שם וכשבקש להתעטש נתרחק ממקום שכינה ולכך צריך הוא לחזור למקום שקבע לשכינה ולסיים שם תפילתו וגם הרמב"ם (שם) כתב שחוזר למקומו אלא שלא כתב שיחזור למקומו עד [אחר] שיאמר רבון העולמים וכו' ורבינו כתב שיחזור קודם שיאמר רבון העולמים ונקטינן כדברי הרמב"ם ז"ל:

ח. ברכות ה ע"ב

תניא, אבא בנימין אומר: שנים שנכנסו להתפלל, וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא - טורפין לו תפלתו בפניו, שנאמר: טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ. ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר: ויעתק צור ממקומו; ואין צור אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר צור ילדך תשי.

רש"י

הלמענך תעזב ארץ - וכי סבור היית שבשבילך שיצאת, תסתלק השכינה ויעזוב את חבריך המתפלל לפניו.

ט. בבא מציעא פה ע"ב

אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה, נגה ליה ולא אתא. אמר ליה: מאי טעמא נגה ליה למר? - אמר ליה: אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי, ומגנינא ליה. וכן ליצחק, וכן ליעקב. - ולוקמינהו בהדי הדדי! - סברי: תקפי ברחמי, ומייתי ליה למשיח בלא זמניה. - אמר ליה: ויש דוגמתן בעולם הזה? - אמר ליה: איכא, רבי חייא ובניו. גזר רבי תעניתא, אחתינהו לרבי חייא ובניו. אמר משיב הרוח - ונשבה זיקא, אמר מוריד הגשם - ואתא מיטרא, כי מטא למימר מחיה המתים - רגש עלמא. אמרי ברקיעא: מאן גלי רזיא בעלמא? - אמרי: אליהו. אתיהו לאלהו, מחיהו שתין פולסי דנורא. אתא אידמי להו כדובא דנורא, על בינייהו וטרדינהו.

י. בבא קמא נ ע"א

תנו רבנן: מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור גדול, באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא. שעה ראשונה - אמר להם: שלום, שניה - אמר להם: שלום, שלישית - אמר להם: עלתה. אמרו לה: מי העלך? אמרה להם: זכר של רחלים נזדמן לי וזקן אחד מנהיגו. אמרו לו: נביא אתה? אמר להם: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך אמרתי: דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו? אמר רבי אחא: אף על פי כן מת בנו בצמא

יא. שיטה מקובצת | בבא קמא דף נ ע"א

יכשל בו זרעו. ואף על גב דמת בנו בצמא מכל מקום לא נכשל באותו דבר ממש. ולרבינו נראה לפרש אמרתי כלומר השמעתי דבר זה לפני הקדוש ברוך הוא והם דבר שנצטער וכו' והסכים הקדוש ברוך הוא לדברי שכן דרכו של הקדוש ברוך הוא שמסכים לסברת הצדיקים שבדור וכשמת בנו בצמא כבר מת רבי חנינא. וכן מצינו בחגיגה שלא היו אומרים דבר במתיבתא דרקינא בשם רבי מאיר מפני שלמד מאחר עד שאמר רבי אבהו לאלהו ומאי איכפת ליה אגוז מצא בירר את האוכל וזרק את הפסולת והסכים הקדוש ברוך הוא לדעתו ואמרו מכאן ואילך דבר בשם רבי מאיר.

